

فصلنامه علمی سراج منیر، سال یازدهم، شماره ۳۸، بهار ۱۳۹۹، صص ۷-۲۹

مقاله پژوهشی

بررسی و نقد شیوه تدبیر سوره محور

روح الله محمدعلی نژاد عمران*

استادیار علوم قرآن و حدیث دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

حمید نصرتی

کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

فرزاد دهقانی

استادیار علوم قرآن و حدیث دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۰۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۱۰)

چکیده

کلیدهای فهم قرآن کریم، بسیار هستند و هر شخص با توجه به درک خود و سطح دانشی که دارد، به نحوی می‌تواند از این دریای بیکران استفاده کند. این کتاب الهی از عموم مردم خواسته به هر شکلی که می‌توانند، قرآن را فهمیده و در زندگی خود پیاده کنند. تفکر، تعقل، تفقه و... یکی از راه‌های فهم قرآن کریم، تدبیر در آن است که در عصر حاضر با استقبال چشمگیر اندیشمندان قرآنی همراه بوده و همواره مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. تدبیر در قرآن با روش‌های مختلفی آموزش داده می‌شود که در این پژوهش یکی از آنها مورد بررسی، تحلیل و نقد قرار می‌گیرد. پژوهش حاضر سعی کرده‌است تا با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی و نقد شیوه «تدبیر سوره محور در قرآن» در ایران بپردازد و کارکردهای آن را در ایران و دیگر جوامع اسلامی بررسی نماید. نتایج حاصل در خلال این پژوهش این بود، پیروان این شیوه برآنند تا با آموزش ساده و سلیس تدبیر، شیوه‌ای نو ابداع کنند، ولی به نظر می‌رسد روش تدبیری ایشان بسیار نزدیک به روش‌های تفسیری است و شاید بتوان گفت تدبیری که در این شیوه آموزش داده می‌شود، همان تفسیر است. تنها تفاوتی که با تفسیر مشاهده می‌شود، قرائت کامل سوره پس از گذشت هر یک از مراحل تدبیر در طول سوره، رسم نمودارها و دعا است که پایان سوره انجام می‌شود.

واژگان کلیدی: تدبیر، شیوه‌های تدبیر، سوره محور، فهم، قرآن.

* Email: r_alinejad_omran@yahoo.com (نویسنده مسئول)

۱. مقدمه

امروزه محققین حوزه فهم قرآن معتقدند، برای درک بهتر آموزه‌های قرآن، عبرت‌پذیری و در نتیجه رسیدن به هدایت، نیاز به تدبیر در آیات قرآن است. چیزی که خود قرآن نیز به آن اشاره کرده و فرموده است: ﴿كَتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ (ص ۲۹/ [این] کتابی مبارک است که آن را به سوی تو نازل کرده‌ایم تا در [باره] آیات آن بیندیشند و خردمندان پند گیرند). این آیه شرط استفاده از برکات قرآنی را تدبیر می‌داند و بیان می‌دارد که قرآن، برکات و خیرات فراوانی را برای همه اقشار مردم به دنبال دارد و می‌کوشد مسیر درست زندگی کردن را به انسان بیاموزد و وی را از پرتگاه ضلالت و ناکامی نجات دهد؛ البته شرط بهره‌مندی از آموزه‌های قرآنی، تدبیر در آن است.

تدبیر یعنی توجه به عاقبت چیزی و هدف از تدبیر در قرآن، رسیدن به غرض حقیقی آیات قرآن کریم است. به تعبیر دیگر، می‌توان گفت تدبیر در قرآن یعنی انسان غرض اصلی کلام الهی را متناسب با ظرفیت و توان خود فهمیده و در راستای عاقبت آن قرار گیرد. برای رسیدن به این امر، نیاز به پیروی از قواعد، مبانی و روش‌های خاصی است که با به کار بردن آن‌ها، نتیجه بهتری حاصل می‌گردد و برای ورود به آن، مقدماتی لازم است که یکی از آن‌ها «انس با قرآن» و دیگری «طهارت» است؛ طهارت به معنی دوری از پلیدی‌ها در عمل و اعتقاد است.

بحث تدبیر از دیرباز مورد توجه قرآن‌پژوهان مسلمان بوده و برای بررسی مفهوم آن، تحقیقات زیادی انجام داده‌اند و کم و بیش به نتایجی رسیده‌اند. در دوره معاصر (بعد از انقلاب اسلامی) در ایران شیوه‌هایی به وجود آمد که براساس آن به عموم مردم تدبیر در قرآن آموزش می‌دهند تا برای درک بهتر تدبیر و استقبال بیشتر مردم به قرآن، قواعد، مبانی و روش‌هایی وضع کنند و در چارچوب آن قوانین حرکت کنند تا از قرآن مهجوریت‌زدایی شود و در پاسخ به کسانی در آیند که گمان می‌کنند آیات الهی هیچ تناسبی باهم ندارند و به صورت پراکنده جمع شده‌اند. البته می‌توان هدف عمده مؤسسان

این شیوه‌ها را، تلاش جهت ارجاع دادن مردم امروزه به قرآن و آشنایی آن‌ها با آموزه‌های قرآنی دانست. برای این کار ابتدا سعی کرده‌اند تا مفهومی از تدبّر را که دستوری از طرف خداوند متعال برای همه انسان‌ها است، ارائه دهند و در ادامه روش تدبّر در قرآن را به همه بیاموزند تا با استفاده از آن جامعه سمت‌وسوی قرآنی بگیرد.

چارچوب تدبّر تنها در حوزه آیات قرآن صورت می‌پذیرد که می‌توان گفت تعبیری از فهم قرآن به قرآن است. مهم‌ترین هدف شیوه‌های تدبّری این است که جامعه انسانی را که از قرآن فاصله گرفته، به این کلام عظیم نزدیک کند و پیوند ناگسستنی بین قرآن و انسان به وجود آورد. باید دید این شیوه‌ها تا چه حدی موفق عمل کرده‌اند.

با نگاهی به آثار دانشمندان حوزه فهم و تدبّر در قرآن، می‌توان به توجه ویژه محققان مسلمان به این بحث به‌ویژه در عصر حاضر پی برد. بیشتر این پژوهش‌گران درباره واکاوی مفهوم تدبّر و تدبّر در قرآن تألیفاتی داشته و جدیداً برخی بر آن شدند تا با آموزش صحیح روش تدبّر در قرآن به عموم مردم، قرآن را از مهجوریت خارج سازند و جامعه را با آن مانوس گردانند. از نخستین کتاب‌های مهمی که در بحث تدبّر در قرآن نگاشته شده است، می‌توان به کتاب «پژوهشی پیرامون تدبّر در قرآن» تألیف ولی الله نقی پور اشاره کرد که چاپ اول آن در سال ۱۳۸۱ در تهران توسط انتشارات اسوه منتشر شده است. عمده بحث‌های این کتاب، مطالبی است که مؤلف در کلاس تدریس نموده تا به عنوان مقدماتی بر تفسیر قرآن باشند. مهندس عبدالعلی بازرگان نیز در کتاب «متدولوژی تدبّر در قرآن» هدف از نزول قرآن را تدبّر می‌داند و به برخی از قواعد و اصول تدبّر در سطح مقدماتی می‌پردازد. نخستین چاپ این کتاب در سال ۱۳۷۴ توسط شرکت سهامی انتشار به چاپ رسیده است. از بین مقالات نمایه شده، می‌توان به مقاله «روش‌شناسی راهبردهای تدبّر در قرآن کریم: استقرایی از پژوهش‌های میان‌رشته‌ای مدیریت اسلامی در دهه اخیر» نوشته میثم لطیفی اشاره کرد که در سال ۱۳۹۰ شماره ۱۰ مجله اندیشه مدیریت راهبردی منتشر شده است. همچنین اخیراً مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی و نقد شیوه تدبّر سوره - واژه‌محور قرآن کریم» توسط روح‌الله محمدعلی نژاد

عمران، حمید نصرتی و فرزاد دهقانی نوشته شده است که در آن یکی از روش‌های تدبیری را که در ایران مشغول به فعالیت است، در ترازوی بررسی و نقد گذاشته‌اند. این مقاله در سال ۱۳۹۸ مجله سراج منیر، سال ۱۰ شماره ۳۴ به چاپ رسیده است. این مقاله بر آن است تا به سوال «شیوة تدبیر سوره محور دارای چه مزایا و نواقصی است؟» به روش توصیفی و تحلیلی پاسخ گوید.

۲. مفهوم‌شناسی تدبیر

واژه تدبیر، باب «تفعل» و از ریشه (د ب ر) گرفته شده است. لغت‌شناسان برای این واژه (دبر) معانی متفاوتی را ارائه داده‌اند: مفردات در توضیح «دبر الشئ»، واژه (دبر) را به معنای پشت می‌داند که در مقابل (قبل) یعنی جلو می‌آید و این دو، کنایه از دو عضو مخصوص بدن انسان است (ر.ک؛ راغب اصفهانی، ۱۳۹۴: ۴۶۳). همین معنا را دانشمندان دیگری نیز بیان کرده‌اند (ر.ک؛ جوهری، ۱۴۰۷: ج ۲، ۶۵۳؛ زبیدی، بی تا: ج ۱۱، ۲۵۲) و «تدبیر» نزد اهل لغت، هم به معنی نگاه کردن در عاقبت امور و تأمل در آن (ر.ک؛ طریحی، ۱۳۸۶: ج ۳، ۲۹۸) و هم به معنای تفکر بیان شده است (ر.ک؛ زبیدی، بی تا: ج ۱۱، ۲۵۶؛ ابن منظور، ۱۴۱۴: ج ۴، ۲۷۳؛ طریحی، ۱۳۸۶: ج ۳، ۲۹۹). «تدبیر» نیز که از همین ریشه گرفته شده است، معنایی شبیه به تدبیر دارد؛ یعنی در عاقبت کاری اندیشیدن (ر.ک؛ راغب اصفهانی، ۱۳۹۴: ۴۶۴؛ فیروزآبادی، ۱۴۲۶: ج ۱: ۳۹۰؛ زبیدی، بی تا: ج ۱۱: ۲۵۶).

با توجه به تعاریفی که اهل لغت از تدبیر ارائه کرده‌اند، معنای این کلمه، در دو معنای پشت و عاقبت کار به کار رفته است و عده‌ای تدبیر را هم‌معنا با تفکر دانسته‌اند؛ اما باید توجه داشت که این دو واژه با یکدیگر تفاوت دارند؛ چراکه تفکر یعنی بررسی علل و خصوصیات یک امر، اما تدبیر بررسی عواقب و نتایج آن است (ر.ک؛ عسکری، ۱۴۱۲: ج ۱۲۱؛ طریحی، ۱۳۸۶: ج ۳، ۲۹۹). مفسران نیز تفاوت تفکر و تدبیر را همین گونه بیان کرده‌اند (ر.ک؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۴، ۲۸؛ طوسی، بی تا: ج ۳، ۲۷۱).

بنابر نظر لغت‌شناسان می‌توان گفت که تدبیر یعنی نتیجه کار که پس از بررسی علل و عواقب یک کار به دست می‌آید و این کلمه معنای نزدیکی با واژه تفکر دارد گرچه در یک معنا به کار نمی‌روند.

غالب مفسران شیعه و اهل سنت، معنایی که از تدبیر ارائه کرده‌اند، همان معنایی است که اهل لغت بیان داشته‌اند؛ البته برای تدبیر در قرآن، معانی متفاوتی را ذکر کرده‌اند که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد. علاوه بر کسانی که می‌گویند تدبیر به معنای نظر در سرانجام کارها است (ر.ک؛ فخر رازی، ۱۴۲۰ق: ج ۱۰، ۱۵؛ طوسی، بی تا: ج ۳، ۲۷۱)، گروهی دیگر دقت و تأمل را در آن قید می‌کنند؛ بدین معنی که تدبیر یعنی در کاری درنگ و در انجام آن نگرستن که نتیجه آن چه خواهد شد (ر.ک؛ زمخشری، ۱۳۸۹: ج ۱، ۶۶۴؛ طبرسی، بی تا: ج ۵، ۲۵۹) و گروهی تدبیر را بررسی چیزی پس از چیز دیگر می‌دانند (ر.ک؛ طباطبائی، ۱۳۷۴: ج ۵، ۲۶؛ جوادی آملی، ۱۳۹۳: ج ۱۹، ۶۲۲). برخی نیز بررسی نتایج به دست آمده از یک کار و بررسی پشت و روی آن را تدبیر می‌دانند که تفاوتش با تفکر در بررسی دلایل و عواقب کار است؛ تفکر بررسی دلایل کار و تدبیر بررسی نتایج و عواقب کار را گویند (ر.ک؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۴، ۲۸). با توجه به تعاریفی که مفسران از تدبیر داشتند، چهار معنی از تدبیر به دست آمد که عبارتند از: نظر در سرانجام کارها، دقت و تأمل در کارها، بررسی چیزی پس از چیز دیگر و بررسی نتایج به دست آمده از یک کار.

برخی از مفسران در معنای تدبیر در قرآن، ذیل آیه ۸۲ سوره مبارکه نساء ﴿أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾ (آیا در [معانی] قرآن نمی‌اندیشند اگر از جانب غیر خدا بود قطعاً در آن اختلاف بسیاری می‌یافتند) سخن رانده و سعی بر آن دارند که از این آیه، قابل فهم بودن قرآن برای عموم مردم را برداشت کنند که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود؛ مفهوم تدبیر در قرآن نزد مفسران معنایی متناسب با معنای لغوی تدبیر دارد؛ طبق تعریف صاحب تفسیر «المیزان»، تدبیر در قرآن، یعنی تأمل در یک آیه بعد از آیه‌ای دیگر است و این تأمل باید در یکایک آیات قرآن

صورت پذیرد تا فهم قرآن حاصل شود (ر.ک؛ طباطبائی، ۱۳۷۴: ج ۵، ۲۶). در تعریفی دیگر، تدبیر یعنی درنگ کردن در معانی آیات قرآن و با بینش عمیق در معانی آن نگرستن (ر.ک؛ زمخشری، ۱۳۸۹: ج ۱، ۶۶۴) تأمل در آیات باید با بصیرت نیز همراه باشد تا نتیجه کار به حد شایسته خود محقق شود (ر.ک؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۵: ج ۱، ۴۷۴) این را نیز باید توجه داشت که دقت و درنگی که صورت می‌پذیرد، باید با در نظر گرفتن همه آیات قرآن باشد؛ یعنی هر آیه در پی آیه دیگر مورد مذاقه قرار گیرد (ر.ک؛ جوادی آملی، ۱۳۹۳: ج ۱۹، ۶۲۲). هر کس باید در حد توان خود در قرآن تدبیر کند و فهم مورد نیاز خود را از آن به دست آورد؛ چراکه قرآن برای همه قابل درک و فهم است و اگر این گونه نبود، دستور به تدبیر در آن داده نمی‌شد (ر.ک، مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۴، ۲۸). این درنگ و تأمل منحصر در عواقب و پشت کارها نیست، بلکه بعد از آن درباره هر تأملی استفاده می‌شود خواه تأمل در حقیقت و اجزای چیزی باشد یا تأمل در سوابق و اسباب و ... (ر.ک؛ آلوسی، ۱۴۱۵: ج ۳، ۹۰) بنابراین در تدبیر باید به‌طور همه‌جانبه و از همه جهات در قرآن اندیشه کرد تا به فهم درستی از معانی آن دست یافت؛ در غیر این صورت فهم متدبیر از قرآن ناقص و غرض هدایتی سوره به دست نمی‌آید.

تدبیر در قرآن دوی درد قلب‌های بیمار است؛ یعنی کسانی که غرق در ظلمات و گمراهی‌ها هستند و قلب خود را آکنده از نفاق نموده‌اند، با تدبیر در قرآن به سوی روشنایی و هدایت رهنمون می‌شوند و قلب‌هایشان پاکیزه می‌گردد؛ این دستوری است که خداوند به منافقان می‌دهد که به وسیله تدبیر در قرآن قلب‌های بیمار خود را درمان کنند (ر.ک؛ ابن عجبیه، ۱۴۱۹: ج ۱، ۵۳۵) لازم به ذکر است که تدبیر در قرآن مختص منافقان و بیماردلان نیست؛ بلکه با توجه به این که قرآن برای همه نازل شده و قابل فهم است، عموم مردم هر یک در سطح خود به تدبیر در قرآن پردازند چراکه این عمل دستور مکرر قرآن و سنت است (ر.ک؛ جوادی آملی، ۱۳۹۳: ج ۱۹، ۶۴۱) و از رهنمودهای آن بهره لازم را ببرند.

جدول ۱. مفهوم‌شناسی تدبیر از منظر مفسران و فراوانی آن در گذر زمان

معنی ردیف	قرن (تاریخ بررسی)	استعلاء	توجه	تفکر	توجه به عاقبت امور	فکر و نظر	مکاشفه	بصیر	تفهم	تأمل	توجه به بلاغت	نظر به دیده دل	پشت سر هم فهمیدن	غور	ارتباط آیات	ژرفنگری	بررسی و واریسی
۱	قرن اول	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۲	قرن دوم	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۳	قرن سوم	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۴	قرن چهارم	-	۶	۳	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۵	قرن پنجم	-	۱	۲	۳	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱	-
۶	قرن ششم	-	-	۱	۷	۱	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۷	قرن هفتم	-	-	۱	۶	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
۸	قرن هشتم	-	-	۲	۱	-	-	-	۱	۲	-	-	-	-	-	-	-
۹	قرن نهم	-	-	-	۲	-	-	-	-	۲	-	-	-	-	-	-	-
۱۰	قرن دهم	-	-	-	-	-	-	-	۵	-	-	-	-	-	-	-	-
۱۱	قرن یازدهم	-	-	-	-	-	-	-	-	۳	-	-	-	-	-	-	-
۱۲	قرن دوازدهم	-	-	-	-	-	-	۱	-	۵	-	-	-	-	-	-	-
۱۳	قرن سیزدهم	-	-	۱	-	-	-	-	۱	۴	۱	-	-	-	-	-	-
۱۴	قرن چهاردهم	-	-	۳	۶	-	-	-	-	۵	-	۱	-	-	-	-	-
۱۵	قرن پانزدهم	-	-	۴	۵	-	-	-	۱	۱۱	-	-	۱	۱	۱	۱	۱

با توجه به مطالب بیان شده، از نظر مفسران نیز تدبیر در قرآن یعنی بررسی آیات یکی پس از دیگری به طوری که همه آیات قرآن را در برگیرد تا بتوان به فهم قرآن دست یافت. تدبیر در نگاه مفسران برای همه مردم هر یک در سطح خاص خود قابل فهم است و هر کسی با توجه به دانش خود می‌تواند در قرآن تدبیر کند و از آن بهره ببرد. تدبیر به عنوان یک دستور قرآنی و همگانی از همان ابتدای عصر اسلام مورد توجه مفسران قرار داشته است. گرچه در معنای اصطلاحی آن سخن استواری بیان نشده، اما در معنا و مفهوم لغوی آن نظرات فراوانی مطرح شده است که بیش از پانزده معنا را در برمی‌گیرد،

تفاسیر به ترتیب از قرن اول تا عصر حاضر مورد بررسی قرار گرفته و نتایج به دست آمده در جدول ذیل می‌آید.

۳. شیوه سوره محور

در سال‌های اخیر در ایران اسلامی شیوه‌های متفاوتی برای تدبیر در قرآن ظهور کرده است که با توجه به آن مردم می‌توانند با تبعیت از آن‌ها غرض هدایتی سوره را درک کنند و به فهم نسبی قرآن دست یابند و نهایتاً هدایت شوند. به طور کلی می‌توان شیوه‌های تدبیر در قرآن را در شکل ذیل خلاصه کرد که این مقاله در جست‌وجوی بررسی و نقد شیوه تدبیر سوره محور می‌باشد:

شیوه سوره محور که می‌توان آن را شیوه کل‌نگر (نگرش کلی به سوره‌های قرآن) نامید، در پی یافتن غرض هر یک از سوره‌های قرآن کریم به صورت مجزا با تدبیر در آن‌ها است. پیروان این شیوه معتقدند که خداوند متعال هر یک از سوره‌های قرآن را که با «بسم‌الله الرحمن الرحیم» از یکدیگر تفکیک نموده، دارای اتحاد کاملی هستند که نسبت به آیه‌های سوره‌های قبل و بعد آن، دارای انفصال می‌باشند. چرا که خداوند حکیم است و تمام کارهایش از جمله انفصال سوره‌ها، حکیمانه است. اگر آیات هر یک از سوره‌ها با آیات سوره‌های قبل و بعد دارای انفصال و جدایی نباشند، این تفکیک و جداسازی که خداوند انجام داده، حکیمانه نخواهد بود؛ بنابراین آیات هر سوره به صورت مجزا و دارای اتحاد و انسجام واحدی هستند (صباحی طسوجی، ۱۳۹۵، ص ۶۷).

تدبیر در نگاه این شیوه، یعنی «دریافت پی‌درپی آیات هر سوره که به فهم منسجم آن سوره منتهی می‌گردد»؛ بنابراین هدف آن کشف جهت هدایتی سوره است تا با دستیابی

به آن، هدایت الهی شامل حال همه انسان‌ها گردد. صاحبان این مسلک دلیل پرداختن به کشف جهت هدایتی سوره را این می‌دانند که «سوره‌های قرآن کریم، اصلی‌ترین واحدهای هدایتی قرآن کریم است، چرا که تحدی قرآن کریم نسبت به سوره‌هاست و در اثبات معجزه بودن قرآن، همگان را به آوردن سوره‌هایی مانند قرآن فرمان داده است» (همو، ۱۳۹۳، ج ۱، ص ۴۲). در بیان دیگری آمده «اگر هر یک از سوره‌های قرآن کریم را به‌عنوان مصداق یک سخن حکیمانه بشناسیم [که می‌شناسیم]، باید توجه داشته باشیم که یک سوره، چند واژه از هم جدا یا چند جمله پراکنده و بی‌ربط نیست. سخنگوی حکیم این سوره، ذات باری است و کلمات و جملات سوره را به‌گونه‌ای تدبیر کرده است که معانی و اهداف هدایتی خود را به انسان بفهماند» (همو، ۱۳۸۹، ج ۲۴، ص ۱۲)؛ بنابراین بر همگان لازم است تا در این کلام حق تدبیر کرده و مفاهیم آن را کشف کنند.

۳-۱. تعریف تدبیر از نگاه این شیوه

تدبیر در لغت از نگاه این شیوه، که از ریشه «دبر» گرفته شده و به باب «تفعّل» رفته، معنای اثرپذیری از تدبیر دارد. تدبیر به معنای «پشت سر هم قرار دادن اشیاء، امور یا الفاظ»، و تدبیر به معنای «پشت سر هم دریافت کردن اشیاء، امور یا الفاظ» (صبوحی طسوجی، ۱۳۹۳: ج ۱، ص ۳۹). معنای اصطلاحی تدبیر در قرآن کریم عبارت از «همان پذیرش تدبیر موجود در قرآن کریم» است. تدبیر زمانی است که هر حکیمی به وقت سخن گفتن، کلمات، جمله‌ها و عبارات خود را پشت سر هم قرار می‌دهد. هنگامی که فردی با دیگری سخن می‌گوید، در حال تدبیر کردن است و کسی که این سخنان را پشت سر هم دریافت کند، در حال تدبیر کردن است. قرآن نیز تدبیر الهی است و تدبیر در آن همان پشت سر هم فهمیدن آیات و سوره‌های آن است.

به طور کلی می‌توان گفت «تدبیر یعنی دریافت پی‌درپی آیات هر سوره که به فهم منسجم آن سوره منتهی می‌گردد» (همان، صص ۴۱-۴۲).

۲-۳. مبانی و اصول

هر جریان، مکتب یا گروهی که به صورت آکادمیک فعالیت می‌کند، دارای مبانی و اصول کلی است که با توجه به آن مسیر خود را پیش می‌برد. مبانی شیوه سوره محجور برگرفته از آیات قرآن و روایات معصومان و همچنین سخنان اندیشمندان مسلمان است.

۱-۲-۳. مبانی قرآنی

با توجه به آیات قرآن که حاوی دستور به تدبیر در قرآن است (سوره‌های نساء / ۸۲، مؤمنون / ۶۸، ص / ۲۹، محمد / ۲۴) و همچنین خطاب آن آیات که کلی و عمومی است، می‌توان گفت که به چند دلیل توجه به تدبیر ضرورت می‌یابد. نخست آن که برای اثبات عدم اختلاف و نظم حاکم بر آیات قرآن که بسیاری از بیماردلان بر آن هستند، و همچنین نشان دادن اوج اتقان و استواری در آیات، ضروری می‌نماید تا تدبیر در قرآن رونق یابد. دوم این که تدبیر در قرآن، ایمان انسان را تعالی می‌بخشد و برای حقیقت بخشیدن به ایمان و تعمیق آن نیاز به تدبیر در قرآن است. سوم این که غایت نزول این کتاب و یکی از مهم‌ترین اهداف آن، تدبیر در قرآن معرفی شده است (همان، ۱۳۹۳: ج ۱، صص ۳۱-۳۳). بنابراین از قرآن کریم برداشت می‌شود که کلید قفل‌های ناگسستی و صعود به مقام والای عبودیت و همچنین رهایی یافتن از ظلمات و گمراهی، تدبیر در آیات پاک کلام الهی است.

۲-۲-۳. مبانی روایی

نظریه پردازان این شیوه، پرداختن به این مهم قرآنی را با توجه به روایات معصومان (ع) هم اثبات می‌کنند؛ آنجا که پیامبر اکرم (ص) در روز غدیر فرمودند: «مَعَاشِرَ النَّاسِ، تَدَبَّرُوا الْقُرْآنَ وَ أَفْهَمُوا آيَاتِهِ وَ انظُرُوا إِلَى مُحْكَمَاتِهِ وَ لَا تَتَّبِعُوا مُتَشَابِهَهُ، فَوَاللَّهِ لَنْ يُبَيِّنَ لَكُمْ زَوَاجِرَهُ وَ لَنْ يُوضِحَ لَكُمْ تَفْسِيرَهُ إِلَّا الَّذِي أَنَا آخِذٌ بِيَدِهِ وَ مُصْعِدُهُ إِلَيَّ وَ سَائِلٌ بَعْضُهُ (وَ رَافِعُهُ بِيَدِي) وَ مُعَلِّمُكُمْ: أَنْ مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَهَذَا عَلَيَّ مَوْلَاهُ، وَ هُوَ عَلَيَّ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ أَخِي وَ

وَصِيٍّ»، یا حضرت علی (ع) می‌فرمایند: «ألا لاخیر فی قراءۃ لا تدبّر فیها»، با توجه به این روایات گران‌بها و روایات دیگر در این زمینه و همچنین اهتمام معصومین (ع) به امر تدبّر در قرآن، توجه به این امر مهم لازم می‌آید (همان، صص ۳۳-۳۵).

۳-۲-۳. توصیۀ بزرگان

پیروان این شیوه سخنانی را از بزرگان در یکی از کتب خود نقل کرده‌اند که نشان از اهتمام آنان به تدبّر دارد. در بیانات امام خمینی (ره) و همچنین رهبر معظم انقلاب آیت-الله خامنه‌ای، توجه به تدبّر به طور ویژه دیده می‌شود تا جایی که امام خمینی (ره) می‌فرماید: «یکی از موانع بهره‌مندی از این صحیفۀ نورانی [قرآن]، اعتقاد به این است که جز آن که مفسران نوشته یا فهمیده‌اند، کسی را حق استفاده از قرآن شریف نیست و تفکر و تدبّر در آیات شریفه را تفسیر به رأی کرده‌اند...» و رهبر معظم انقلاب می‌فرماید: «تلاوت قرآنی مطلوب است که انسان با تدبّر بخواند و کلمات الهی را بفهمد که به نظر ما می‌شود فهمید...» (همان، صص ۳۵-۳۶).

با توجه به دستور کلام پاک الهی به تدبّر در قرآن و اهتمام معصومان (ع) به قرائت متدبّرانه و همچنین توجه وافر بزرگان دینی به امر تدبّر، ضرورت پرداختن به این مهم نمایان می‌گردد و هر فردی جهت رسیدن به هدایت، نیازمند تدبّر در قرآن است.

۳-۳. روش

در شیوۀ سوره‌محور، برای فراگیری تدبّر و یا تدبّر در سوره، باید ابتدا سراغ سوره‌های کوتاه قرآن رفت و برای شروع کار، سوره‌های بلند و طویل پیشنهاد نمی‌شود؛ چراکه با تدبّر در سوره‌های کوتاه، یادگیری روش تدبّر تسهیل می‌گردد و استواری و استقامت را در راه تدبّر به همراه دارد (همان، ۴۳). در این روش تلاوت کل سوره حین تدبّر از اهمیت بسزایی برخوردار است به طوری که هنگام تدبّر در یک سوره کوتاه، حداقل باید

چهار مرتبه (آغاز تدبیر سوره، میانه تدبیر سوره و آخر تدبیر سوره) تلاوت گردد. با این کار فرد متدبیر با قرآن انس بیشتری پیدا می‌کند و برای تدبیر رغبت بیشتری نشان می‌دهد. بعد از رعایت نکات فوق، ابتدا شناسه هر سوره، جایگاه آن بر اساس ترتیب نزول و ترتیب کنونی در مصحف شریف و همچنین مکی و مدنی بودن سوره و تعداد آیات آن مشخص می‌گردد. بعد از این که متدبیر شناسه سوره را شناخت، باید سوره را یک‌بار تلاوت نماید. تلاوت سوره توسط مربی یا یکی از اساتید قرآنی انجام می‌گردد و بعد از آن مفهوم واژگان و مفهوم آیات سوره بیان می‌گردد. این کار همگام با ترجمه آیات انجام می‌گیرد. بعد از دست‌یابی به مفهوم واژگان و آیات، بار دیگر سوره به‌طور کامل تلاوت می‌شود و در ادامه فضای سخن و جهت هدایتی سوره فهم می‌گردد؛ بار دیگر تلاوت سوره تکرار می‌شود و نکات دیگری که از سوره می‌توان کشف کرد، استخراج می‌گردد و در نهایت با تلاوت دوباره سوره و دعا، تدبیر سوره کامل می‌گردد (همان، صص ۲۳-۲۵). بدین ترتیب در تدبیر هر یک از سوره‌ها به‌ویژه سوره‌های کوتاه، چهار مرتبه تلاوت انجام می‌گیرد. این عمل هم به انس بیشتر با سوره‌ها و قرآن می‌انجامد و هم دست‌یابی به غرض هدایتی سوره تسهیل می‌گردد.

البته در دیدگاه برخی از پیروان این شیوه، اولین کار برای تدبیر در یک سوره، به دست آوردن ساختار آیات است. چگونگی شناخت هر دسته، از روش‌های مختلفی ممکن است که برخی از آن‌ها عبارتند از: اشتراک لفظی یا اسلوبی پیاپی و تقابل لفظی؛ هر جا انفصال تام ادبی وجود داشت، آن شروع دسته جدید است. در دومین گام، با استفاده از اشتراک لفظی و محتوایی هر سوره و فضای سخن آن، جهت متن کشف می‌شود که همین امر به دلیل آن که سمت‌وسوی هدایتی قرآن کریم است، تأثیری هدایت‌گرانه دارد. سومین مرحله که مراد اصلی تدبیر است، فهم متن است. دو مرحله قبل، مقدمه دست‌یابی به فهم متن هستند. «باید توجه داشت که مرحله اصلی و تدبیر حقیقی و حقیقت تدبیر، فهم متن سوره است و تا پیش از آن، تدبیر ناقص بوده و محقق نگردیده است».

قرائت متدبّرانه نیز در همه مراحل کمک شایان توجهی به دست یابی به فهم متن خواهد کرد (ر.ک؛ الهی زاده، ۱۳۹۲: صص ۱۷-۱۹).

به نظر می‌رسد در این شیوه برای شروع فرآیند تدبّر، ابتدا باید دوره‌های قرائت، تجوید، صوت، لحن و ترجمه را گذرانده یا حداقل با آنها آشنا شد، سپس وارد عرصه تدبّر گردید. این مطلب از بیانات برخی از پیروان این شیوه روشن می‌گردد؛ آنجا که می‌گویند جوانان و قرآن‌آموزان «خواستار آن هستند که فراتر از قرائت، تجوید، صوت و لحن و حتی ترجمه و مفاهیم قرآن، اندکی نیز به فهم آن بپردازند» (الهی زاده، ۱۳۹۲: ۹؛ صبحی طسوجی، ۱۳۹۳: ج ۱، ۱۱). این مطالب نشان دهنده آن است که علم قرائت، تجوید، ترجمه و... مقدمه‌ای برای تدبّر هستند.

۳-۴. نمونه‌ای از روش تدبّری سوره‌محور (تدبّر در سوره فیل)

* پرسش و پاسخ از درس پیشین

* شناسه سوره

۱. نهمین سوره است که از آسمان وحی فرود آمده است.

۲. در مکه مکرمه نازل شده است.

۳. یک صد و پنجمین سوره مصحف شریف است.

۴. پنج آیه دارد.

* قرائت سوره توسط مربی یا یکی از اساتید قرائت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ (۱) ﴿أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ﴾ (۲) ﴿وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ﴾ (۳) ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ﴾ (۴) ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ﴾ (۵)

مفهوم واژگان و آیات سوره

«اصحاب فیل»: فیل سواران، لشکری از مردان جنگی که بر فیل سوار بوده و به قصد ویران کردن خانه خدا به مکه حمله‌ور شده بودند.

ای رسول ما! مگر ندیده‌ای که پروردگارت با آن فیل سواران که برای ویران ساختن کعبه لشکرکشی کردند، چه کرد؟ (۱).

به همین ترتیب همه واژگان سوره مفهوم‌شناسی می‌شود و پس از آن دوباره قرائت کامل سوره توسط مربی یا یکی از اساتید قرائت صورت می‌گیرد:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ (۱) ﴿أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ﴾ (۲) ﴿وَأَرْسَلْ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ﴾ (۳) ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ﴾ (۴) ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ﴾ (۵)

فضای سخن، سیر هدایتی و جهت هدایتی سوره: سوره فیل با سؤالی از پیامبر اکرم (ص) آغاز می‌شود: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾؛ این سؤال از سرنوشتی است که پروردگار پیامبر اکرم (ص) برای لشکر قدرت‌مند فیل سوار رقم زده بود. همان سپاهی که هیچ کس گمان ایستادگی در برابرشان را نداشت. آری یک پرسش است، اما هدف از آن، یادآوری رفتار خدا با فیل سواران است.

مخاطب از خود می‌پرسد که به راستی پروردگار پیامبر اکرم (ص) با اصحاب فیل چه کرد؟ سوره سؤالی دیگر مطرح می‌کند و در این قالب، از این واقعیت خبر می‌دهد که پروردگار، ترفند آنان را به بیراهه کشید: ﴿أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ﴾.

خداوند در آیه اول این سوره با استفهام انکاری بیان می‌کند که مگر علم یقینی پیدا نکردی که پروردگارت با اصحاب فیل چه کرد؟ خداوند نقشه آن‌ها را نقش بر آب کرد و زحمت‌شان را بی‌نتیجه ساخت، بدین تعبیر که آن‌ها به قصد ویرانی کعبه حرکت کردند ولی در نتیجه تضلیل الهی، خودشان هلاک شدند. خداوند جماعت‌های متفرق از مرغان

را بر آنها مسلط کرد که با سنگ‌های کلوخین مورد هدف قرار می‌گرفتند و در نتیجه اصحاب فیل بعد از هدف‌گیری مرغان ابابیل به صورت جسدهای بی‌روح در آمدند (ر.ک؛ طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ۲۰: ۳۶۱-۳۶۲).

توضیحات کاربردی: صف‌آرایی ابرقدرت‌نمایان در برابر حق و حمایت قاطع خدا از جبهه حقیقت، اختصاص به سال عام‌الفیل یا دوران نزول قرآن ندارد. اگرچه در این زمان نیز، ابرقدرت‌نمایان جهان در برابر دین خدا ایستاده‌اند، اما دل‌گرمی رهبران الهی و پیروان آنان، به حمایت و پشتیبانی پروردگار است.

«نمونه‌ای از یاری ویژه پروردگار و در هم‌کوبیدن ابرقدرت‌ها» زمانی که مردم دین دار ایران اسلامی به رهبری عالم قرآن‌شناس و مجاهد خود یعنی امام خمینی (ره) به پیروزی رسیدند، تمامی ابرقدرت‌های جهان در برابرشان ایستاده و به هر طریق ممکن، قصد ضربه‌زدن به این حرکت الهی را داشتند و دارند. یکی از آن نقشه‌های شوم امریکا، در واقعه طیس بود که خداوند آنان را نابود ساخت.

قرائت سوره توسط مربی یا یکی از اساتید قرائت با هم‌خوانی قرآن‌آموزان

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ (۱) ﴿أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ﴾ (۲) ﴿وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ﴾ (۳) ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ﴾ (۴) ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ﴾ (۵)

* دعا

ای خدایی که با دست قدرت خود به وسیله پرندگان کوچک، سپاه فیل سواران را نابود کردی! دشمنان اسلام را نیز در هر زمان و مکانی نابود بفرما (ر.ک؛ صبوحی طسوجی، ۱۳۹۳: ج ۱، صص ۱۱۸-۱۲۳). این نمونه‌ای از روش تدبیری سوره‌محور بود که با توجه به آن هم قرائت سوره چندین بار تکرار شده و هم غرض هدایتی سوره مشخص گردید و در آخر دست نیاز به پیشگاه خداوند دراز شد.

۳-۵. هدف‌گذاری

این شیوه اولین هدف خود را عمومی کردن جریان تدبیر در سطح جهان معرفی می‌کند؛ یعنی اگر کسی در هر نقطه جهان خواست تدبیر کند، بتواند به این مهم نایل آید و روش های آسان تدبیر را بداند. دومین هدف این که با آموزش صحیح و روش مند تدبیر، از مهجوریت قرآن و همچنین مهجوریت تدبیر در قرآن جلوگیری شود. با توجه به گسترش قرائت، ترتیل، حفظ و ترجمه و اقبال مردم به فهم کلام الهی، اگر تدبیر مهجور گردد، مهجوریت قرآن را در پی خواهد داشت، در نتیجه فهم قرآن حاصل نمی‌شود و در نهایتا هدایت از انسان سلب می‌شود. اما با رونق گرفتن چرخه تدبیر، انس مردم با قرآن بیشتر شده و جامعه هر چه بیشتر به سمت الهی شدن پیش می‌رود (ر.ک؛ صبوحی طسوجی، ۱۳۹۳: ج ۱، ۱۱).

۳-۶. ویژگی‌ها و شروط

هنگامی که ایده‌ای برای استفاده عموم مردم داده می‌شود، باید ابتدا مشخص کرد که برنامه برای چه کسانی تدوین می‌شود، یعنی ابتدا باید مخاطب شناسی کرد. در نگاه برخی از پیروان این شیوه، آموزش عمومی تدبیر باید دارای شرایطی باشد تا فراگیران بتوانند در کلاس درس شرکت کنند و از محضر اساتید بهره ببرند.

نخستین شرط در این شیوه، داشتن سن حداقل ۱۵ یا ۱۳ سال است؛ چراکه افراد کوچک‌تر دارای ظرفیتی نیستند که بتوانند این دوره‌ها را بگذرانند. البته در رده‌های سنی پایین‌تر، افراد می‌توانند دوره‌های آمادگی را پشت سر بگذارند. دوره‌هایی مانند قرائت، حفظ، ترجمه، مفاهیم و ...

دومین شرط، توانایی افراد در قرائت صحیح قرآن است. کسانی که نمی‌توانند قرآن را تلاوت کنند، نمی‌توانند قرائت متدبیرانه داشته باشند. آموزش تدبیر برای این است که مخاطبان بتوانند قرآن را به صورت متدبیرانه بخوانند و بفهمند؛ اما وقتی در صحیح خواندن قرآن مشکل دارند، نمی‌توانند به این مهم نایل آیند. شرط سوم هم توانایی نسبی فهم

آیات قرآن است. برای شرکت در دوره‌های تدبّر باید ابتدا در کلاس‌های ترجمه و مفاهیم شرکت کرد؛ چراکه تدبّر در سوره‌ها مبتنی بر فهم آیات است (ر.ک؛ همان، ۱۳).

۴. نقد شیوه سوره‌محور

شیوه سوره‌محور شیوه‌ای بسیار فعال و روش‌مند است که سالانه قرآن‌آموزان و متدبّران زیادی را به جامعه معرفی می‌کند و روزبه‌روز در حال پیشرفت است. این شیوه با وجود آنکه سعی می‌کند با روشی آسان و قابل‌درک تدبّر را به همگان آموزش دهد، اما لازم است تا در ترازوی نقد قرار گیرد، نقاط ضعف و قوت این روش را بررسی و تحلیل کرد.

۴-۱. نقد تعریف تدبّر

تدبّر در این شیوه یعنی «دریافت پی‌درپی آیات که به فهم منسجم هر سوره منتهی می‌شود». این تعریف بیشتر هدف تدبّر را بیان می‌کند که فهم سوره و نهایتاً کل قرآن کریم است و به جنبه‌های دیگر تدبّر با توجه به قلبی و ذهنی بودن آن توجهی نداشته است. تدبّر می‌تواند به گونه‌ای باشد که از راه قلب و فکر به غرض و فهم یک سوره رسید؛ در صورتی که در این تعریف قلب و ذهن مغفول مانده است.

۴-۲. نقد شرایط

شرایطی که باید یک متدبّر در شیوه سوره‌محور داشته باشد، در بحث ویژگی‌ها و شرایط مطرح شد و در اینجا نکاتی چند در نقد این شرایط ذکر می‌شود:

دیدگاه اول می‌تواند حاوی چند اشکال باشد: اول این که در این روش شرط سنی پانزده سال است؛ حال آنکه قرآن چنین شرطی را برای تدبّر معرفی نکرده است. قرآن که کتاب الهی است، برای سنین خاصی نازل نشده است تا گروهی از آن بهره ببرند و گروهی دیگر نتوانند سهم خود را از قرآن بگیرند و در آن فکر کنند. قرآن کریم دارای لایه‌های متفاوتی است که هر یک از لایه‌ها متناسب با افراد متفاوت است و هر کسی در

هر سن و سطح علمی که باشد، می‌تواند به فهم اندکی از قرآن دست یابد. در نتیجه تدبیر نمی‌تواند مختص به سن خاصی باشد. به علاوه اینکه داشتن شرط سنی برای تدبیر، منجر به مهجوریت‌زدایی از قرآن نمی‌شود در صورتی که هدف تدبیر مهجوریت‌زدایی از قرآن کریم است.

شرط دوم هم نمی‌تواند درست باشد؛ چراکه فهم قرآن تنها با قرائت صحیح به دست نمی‌آید که یکی از شروط تدبیر را قرائت صحیح بدانیم؛ بلکه در بسیاری از مواقع با استماع آیات پاک الهی هم می‌توان به فهمی از قرآن دست یافت. کفار صدر اسلام درصدد بودند تا مردم را از شنیدن قرآن محروم کنند؛ چراکه بیم آن داشتند که محبت قرآن در دل آن‌ها نفوذ کند و به اسلام گرایش پیدا کنند. کار تدبیر بیشتر با قلب است و دل دادن به قرآن، فهم آن را تسهیل می‌گرداند.

شرط سوم هم قابل‌پذیرش نیست. هدف از تدبیر، رسیدن به فهم آیه، سوره و نهایتاً کل قرآن است؛ بنابراین وقتی بتوان به فهم نسبی از قرآن دست یافت، تدبیر معنای کم‌رنگی پیدا می‌کند. یکی از اهداف تدبیر این است که اعتقاد به الهی بودن قرآن در همه انسان‌ها پدید آید. هنگامی که فردی به فهمی از قرآن دست یابد و به تکرار و تمرین در آیات الهی اهتمام بورزد، یعنی الهی بودن آن را پذیرفته است و آن را قبول دارد؛ در نتیجه سراغ تعقل و تفقه در آیات می‌رود. علاوه بر این، مخاطب آیات تدبیر، عموم مردم اعم از کافر و مسلمان است و در آن قید خاصی نیامده است. با این تفسیر نمی‌شود گفت برای تدبیر باید فهم نسبی از قرآن داشت. کفار یا حتی بسیاری از مسلمانان چنین فهمی نسبت به قرآن ندارند. با توجه به این شرط، همه باید از نزدیک شدن به قرآن محروم گردند. قرآن کریم سراسر نور و هدایت است. با نزدیکی به نور، وجود آن احساس می‌شود و مفید فایده است. قرآنی که نور است، می‌شود حتی با نزدیک شدن به آن و لمس آن، از نور بیکرانیش استفاده کرد و در مسیر هدایت گام برداشت؛ بنابراین شروط گفته شده خالی از اشکال نیستند و با آنچه گفته قرآن است، تا حدودی منافات دارد.

نکته قابل توجه این است که مهم ترین شرط قرآنی که گشایش قلب است، مغفول مانده. با توجه به آیات قرآن، تنها کسانی نمی توانند در قرآن تدبّر کنند و از انوار درخشان آن بهره ببرند که بر قلب هایشان قفلی نهاده شده و حاضر نیستند آن را بگشایند: «أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا». در نتیجه پالودن قلب از هر ناخالصی و گناه و توجه دادن آن به سمت قرآن می تواند انسان را به فهم قرآن برساند و او را در مسیر هدایت قرار دهد. یکی از صفات متدبّران این است که پرده های غفلت، قفل های جهل و تعصب و تقلید کورکورانه را که مانع از فهم قرآن می شوند، کنار نهند و از بین ببرند (ر.ک؛ نجیب محمد، ۱۴۳۴ق: صص ۳۵-۳۶).

۴-۳. نقد روش

روشی که پیروان این شیوه در پیش گرفته اند، بسیار شبیه به روش های تفسیری است که مفسران در تفاسیر خود از آن ها بهره برده اند. در این روش ابتدا شناسه سوره بیان شده، سپس مفهوم واژگان، بعد از آن جهت هدایتی سوره و نکته های تکمیلی و دعا. باید گفت تنها تفاوت آن با تفسیر این است که در روش تدبّری این شیوه، چیزی که در حین تدبّر بسیار بر آن تأکید شده، قرائت سوره به طور کامل پس از هر مرحله از تدبّر است؛ یعنی یک بار در آغاز تدبّر، سوره به طور کامل قرائت می گردد، بار دیگر پس از معرفی شناسه سوره، به همین ترتیب تا آخر حدود سه یا چهار مرتبه سوره به طور کامل قرائت می گردد که روشی بسیار نیکو و پسندیده است و انس متدبّر را با قرآن افزایش می دهد. تفاوت دیگری که با تفسیر مشاهده می شود این است که در این روش تدبّری، نمودارهایی جهت ارتباط آیات و کلمات به یکدیگر، رسم می شود. با این توضیح به نظر می رسد بهتر است یا تفاسیر گذشته را تدبّر نامید و یا این که تدبّرهای امروزی را تفسیر نامید.

۴-۴. امتیازات

از ویژگی‌های قابل توجه و مثبت شیوه تدریس سوره محور، روش سخنرانی و تدریس توضیحی است؛ یعنی مربی برای آموزش، به صورت حضوری با متریان به بیان نکات لازم می‌پردازد. در این روش که معلم و مربی برای آموزش تدبیر، به صورت مستقیم و شفاهی اطلاعات لازم را در اختیار قرآن‌آموز قرار می‌دهد، انس و همدلی و صمیمیت در جلسه حاکم می‌شود و قدرت یادگیری افزایش می‌یابد. ضمناً برخی مسائل را می‌توان به صورت مباحثه‌ای پیش برد (ر.ک؛ صبحی طسوجی، ۱۳۹۳، ج ۱: ۱۸). چنانچه حین تدبیر برای متدبیر سوالی مطرح شود، می‌تواند به صورت حضوری از استاد بپرسد و پاسخ خود را دریافت کند.

از نکات مهم و قابل توجه دیگری که در این شیوه مورد توجه قرار گرفته است، توجه جدی به امر انس با قرآن کریم در همه مراحل تدریس است. انس با قرآن در فهم بهتر آن کمک بسیاری می‌کند و علاقه برای یادگیری را افزایش می‌دهد (همان، ۱۹). از دیگر ویژگی‌های این شیوه، فراهم‌سازی محیط آموزشی جذاب و شیرین برای قرآن‌آموزان است تا همگی بتوانند در یک فضای صمیمی به تدبیر در قرآن بپردازند (همان).

از دیگر ویژگی‌های خیلی خوب این شیوه، آغاز مراحل تدبیر از سوره‌های کوتاه قرآن و از آخر به اول است (از سوره ناس شروع می‌شود و به سمت ابتدای قرآن پیش می‌رود). فهم سوره‌های کوتاه در مراحل اولیه تدبیر، نسبت به سوره‌های بلند، راحت‌تر است و در پیشرفت متدبیر مؤثر است.

نتیجه‌گیری

با همه تلاش‌ها و خدمات ارزنده‌ای که پیروان این شیوه در امر آموزش تدبیر دارند و براساس آن عموم مردم را به سمت قرآن راهنمایی می‌کنند تا هم همه افراد جامعه زندگی قرآنی را تجربه کنند و هم قرآن از مهجوریت مصون باشد، اما می‌توان بایسته‌هایی را مطرح کرد که می‌تواند بر کیفیت این روش بیفزاید و فهم قرآن عمومی‌تر گردد. تدبیر در

این شیوه یعنی «دریافت پی در پی آیات که به فهم منسجم هر سوره منتهی می‌شود». این تعریف بیشتر هدف تدبّر را بیان می‌کند که فهم سوره و نهایتاً کل قرآن کریم است و به جنبه‌های دیگر تدبّر با توجه به قلبی و ذهنی بودن آن توجهی نداشته است. تدبّر می‌تواند به گونه‌ای باشد که از راه قلب و فکر به غرض و فهم یک سوره رسید؛ در صورتی که در این تعریف قلب و ذهن مغفول مانده است. شروطی که روش تدبّری سوره‌محور برای متدبّر تعریف کرده، دارای اشکالاتی است که با توجه به آن امکان فهم قرآن برای بسیاری از انسان‌ها از جمله کسانی که نسبت به قرآن شناخت کافی ندارند، وجود ندارد. باید گفت روش تدبّری ایشان بسیار نزدیک به روش‌های تفسیری است و شاید بتوان گفت تدبّری که در این شیوه آموزش داده می‌شود، همان تفسیر است. تنها تفاوتی که با تفسیر مشاهده می‌شود، قرائت کامل سوره پس از گذشت هر یک از مراحل تدبّر در طول سوره، رسم نمودارها و دعا است که پایان سوره انجام می‌شود. با تطبیق دادن این روش تدبّری با تفسیری چون «المیزان»، «مجمع البیان»، «التحریر و التنویر» و تفاسیر دیگری که با این شیوه تألیف شده‌اند، تفاوت چندانی بین آن‌ها مشاهده نمی‌شود. با توجه به این که تدبّر امری همگانی است، باید روش آموزش و فراگیری آن بسیار ساده‌تر و قابل درک‌تر از تفسیر باشد که این امر در هیچ یک از شیوه‌های رایج تدبّری از جمله شیوه سوره‌محور رعایت نشده است.

منابع

- آلوسی، محمودبن عبدالله. (۱۴۱۵ق). *روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی*. تحقیق علی عبدالباری عطیه. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ابن عجبیه، احمد. (۱۴۱۹ق). *البحر المدید فی تفسیر القرآن المجید*. تحقیق احمد عبدالله قرشی رسلان. قاهره: انتشارات حسن عباس زکی.
- الهی زاده، محمد حسین. (۱۳۹۱). *تدبّر در قرآن جز ۲۹*، مشهد: انتشارات تدبّر در قرآن و سیره

- الهی زاده، محمدحسین، (۱۳۹۵). **درسنامه تدبیر تریبی قرآن**. چاپ دوم. مشهد: انتشارات تدبیر در قرآن و سیره.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۳). **تفسیر تسنیم**. ج ۱۹. قم: مرکز نشر اسراء.
- جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۳۷۶ ه.ق.). **الصاحح: تاج اللغة و صحاح العربیة**. ج اول. ۶ جلد. بیروت: دار العلم للملایین.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (بی تا). **المفردات فی غریب القرآن**. تحقیق محمدسید گیلاتی. تهران: المکتبة المرتضویة.
- زبیدی، محمدبن محمد. (بی تا). **تاج العروس من جواهر القاموس**. تحقیق مجموعه‌ای از محققین. ج ۱۱. بی جا: دار الهدایه.
- زمخشری، محمودبن عمر. (۱۴۰۷ق.). **الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الاقاویل فی وجوه التناویل**. چاپ سوم. تحقیق مصطفی حسین احمد. بیروت: دار الکتب العربی.
- صبحی طسوجی، علی. (۱۳۹۵ش). **روشن تدبیر در سوره‌های قرآن کریم**. تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- صبحی طسوجی، علی و دیگران. (۱۳۸۹ش). **تدبیر در قرآن کریم**. ج ۲۴. قم: انتشارات دار-العلم.
- صبحی طسوجی، علی. (۱۳۹۳ش). **تدبیر در قرآن کریم**. چاپ دوم. ج ۱. قم: انتشارات دارالعلم.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۴ش). **المیزان فی تفسیر القرآن**. چاپ پنجم. ترجمه محمدباقر موسوی. قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم - دفتر انتشارات اسلامی.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۹۰ق.). **المیزان فی تفسیر القرآن**. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات. چاپ دوم و چاپ (۱۴۱۷ق.). قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲ش). **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**. تصحیح فضل الله یزدی طباطبائی. چاپ سوم. تهران: انتشارات ناصر خسرو.

- طریحی، فخرالدین بن محمد. (۱۳۷۵ش). **مجمع البحرين**. چاپ سوم. ج ۳. تحقیق احمد حسینی اشکوری. تهران: نشر مرتضوی.
- طوسی، محمد بن حسن. (بی تا). **التبیان فی تفسیر القرآن**. تصحیح احمد حبیب عاملی. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- عسکری، حسن بن عبدالله. (۱۴۰۰ ه. ق.). **الفروق فی اللغة**. جلد ۱. چ اول. بیروت: دار الافاق الجدیده.
- فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰ق). **التفسیر الکبیر، مفاتیح الغیب**. چ سوم. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- فیروز آبادی، محمد بن یعقوب. (۱۴۱۵ ه. ق.). **القاموس المحیط**. جلد ۴. چ اول. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از نویسندگان. (۱۳۷۱ش). **تفسیر نمونه**. چاپ دهم. تهران: دارالکتب الإسلامیه.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۴۲۱ق). **الامثل فی تفسیر کتاب الله المنزل**. ترجمه و تلخیص محمد علی آذرشب. قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب.
- نجیب محمد، سید حسین. (۱۴۳۴). **التدبیر فی القرآن الکریم من الشهود إلی المشاهده**. قم: انتشارات دارالمحجة البيضاء.